

SOVET IMPERIYASINING TANAZZULGA YUZ TUTISHI VA O'ZBEKISTON DAVLATINING ISTIQLOLCHILIK KURASHI

Aminjonov Shahzod G'ani o'g'li

G'ijduvon 1-son kasb hunar maktabi tarix fan o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Turkiston xalqlarining mustabid Sovet hokimiyatining shovinistlik siyosatiga qarshi yuritgan istiqlolchilik kurashi markaziy organlarni Turkistonda tashkiliy jihatdan ba'zi o'zgartirishlarni amalga oshirishga majburlanganligi xususida yoritilgan. Bundan tashqari, O'zbekiston va Qoraqalpog'iston Sovetlar davrida markazga bo'ysunuvchi ham yetkazib beradigan mustamlaka o'lka bo'lib qoldi. 20-yillarning 1-yarmida bir butun Turkiston parchalanib qizil imperiyasining ma'muriy-xududiy qismiga aylantirildi.

Zamonaviy O'zbekistonda mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish tizimini isloh qilish muammosi tobora o'tkirlashib bormoqda, bu esa davlatning bozor munosabatlariga kirib kelishi natijasida yuzaga keladigan yangi ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog'liq.

Kalit so'zlar: Sovet imperiyasi, O'zbekiston sovet, Turkiston parchalanishi, SSSRning inqirozga uchrashi, .

KIRISH

Sovetlar imperiyasining tanazzulga yuz tutishi va O'zbekistonda davlat mustaqilligining qo'lga kiritilishi huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyat asoslarining barpo etilishi

XX asrning 80-yillar o'rtalariga kelib SSSRda tanglik holati keskin kuchaydi, bu hol uning ichki manbalari nimadan iborat, degan masalani keskin qilib qo'ydi. Ma'muriy-buyruqbozlik tizimining yanada kuchayishi oqibatida mamlakatda ishlab chiqarish sur'atlari keskin pasaydi, yalpi mahsulot hajmi kamaydi, ishlab chiqaruvchilarning ishlab-chiqarish vositalaridan begonalashuvi yanada ortib bordi.

Boshqaruv tizimining o'ta markazlashganligi va taraqqiyotga to'g'anoq bo'layotganligi markaziy siyosiy rahbariyatni bu yo'nalishda muayyan islohotlar o'tkazishga undadi. To'g'ri, 50 va 60 yillarning o'rtalarida sovet jamiyatini bir oz bo'lsada demokratlashtirish va iqtisodiyotni boshqarish jarayonlarini isloh qilishga urinishlar bo'ldi. Ammo eskilikka yopilib olgan holda ma'muriy tizim doirasida, iqtisodiyotga partiya rahbarligi va uning haddan tashqari mafkura izmida bo'lishi

sharoitida qilingan islohotlar kutilgan natijalarni bermadi. «Aksincha – deb ta’kidlagan edi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov, – so‘nggi o‘n yillar mobaynida soxta obro‘ orttirish maqsadida qabul qilingan va mavjud imkoniyatlarni hisobga olmagan ijtimoiy, oziq-ovqat, agrar, energetika, ekologiya va boshqa sohalardagi ko‘pgina dasturlar iqtisodiy qarama-qarshiliklarni chuqurlashtirib yubordi. Natijada iqtisodiyotni batamom izdan chiqarib, moddiy va moliyaviy mablag‘lar taqsimchilikning dahshatli tarzda o‘shiga olib keldi».

Mustabid tizim davrida ishlab chiqarish samaradorligi keskin pasaydi, mahsulot sifatidagi e’tibor susaydi, fan-texnika taraqqiyoti jihatidan jahonning rivojlangan mamlakatlaridan orqada qola boshladi. Bugungi kun nuqtai nazaridan yondashganda, kommunistik mafkura xalqa siyosiy ekstremizmning (keskin chora-tadbirlar ko‘rishning) yaqqol ifodalangan mavkura turlaridan biri ekanligi namoyon bo‘ladi. U o‘zi paydo bo‘lgan dastlabki kunlardan boshlab keng xalq ommasiga nisbatan ommaviy zo‘ravonlik qilishga va unga nisbatan siyosiy qirg‘inlar ishlatishga asoslangan edi. SSSRning inqirozga uchragan, bu bilan esa jahon sotsialistik tizimining barbod bo‘lishi tarixiy qonuniyat edi. Inqirozga uchragan kommunistik eksperiment kommunistlar barpo etgan «sotsializm binosi» avval boshdan o‘ta yaroqsiz markscha loyihaning chirigan poydevori ustiga ko‘rilganligini ishonarli tarzda namoyish etdi. Tovarsiz, bozorsiz poydevor ustiga quriladigan yangi ijtimoiy tuzum barpo etish g‘oyasi o‘ta yaroqsizligi bilan ajralib turar edi.

Oktyabr to‘ntarishidan keyin darhol xususiy mulkchilik ta‘qib etildi, badavlat kishilar quvg‘in qilindi, ko‘p ukladlilik tugatildi, bozorlar bekitildi, mafkuralagan tanho iqtisodiyot jadal sur‘atlar bilan shakllandi. Mamlakat xo‘jaligi bozor iqtisodiyotini yuqori samaradorlikka olib boruvchi vosita raqobatdan mahrum bo‘ldi. Jadidlar harakatining fidoyilaridan biri, mashhur ma‘rifatparvar olim va adib Mahmudxo‘ja Behbudiy 1906 yildayoq Lenin partiyasini «buyruktariya mustabid», deb atagan, uning dasturi Turkistonning erkin rivojlanishi uchun faqat yaroqsizgina bo‘lib qolmasdan, shu bilan birga zararli ekanligini ham ta’kidlagan edi. Urushdan keyingi yillarda markscha iqtisodiy andozaning joriy etilishi og‘ir oqibatlariga sabab bo‘ldi. Sotsialistik iqtisodiyotga xos bo‘lgan umumiy illatlardan tashqari, u O‘zbekistonda xalq xo‘jaligining mustamlakachilik yo‘nalishini saqlab qolish bilan to‘ldirildi. Respublika xalq xo‘jaligi har tomonlama (paxtachilikka) ixtisoslashtirilgan juda ko‘plab salbiy oqibatlariga olib keldi. Eng global muammo – Orol fojiasi yuzaga keldi.

60-70 yillarda boshlangan oltin qazib chiqarish sanoati har yili markazga 50 tonnagacha oltin yetkazib bergan. O‘zbekistondan olib chiqib ketilgan ulkan tabiiy

resurslarning qiymati 100 mlrd. lab AQSh dollariga teng bo'lgan. Markaziy hukumat esa respublikaning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga juda arzimagan qoldiq mablag'larni ajratardi. Jamiyat ijtimoiy siyosiy hayotida tub o'zgarishlar bo'lishiga umidning so'nishi 80-yillarning boshlarida ayniqsa kuchaydi. Buning oqibatida, bir tomondan, ma'muriy siyosiy biqlik kuchaygan bo'lsa, boshqa tomondan jamiyat a'zolari mehnat intizomining pasayishi, ijtimoiy loqaydlik, befarqlik kuchayib bordi. Ana shunday sharoitda 80-yillarning o'rtalarida sovet jamiyatida «qayta qurish» boshlandi. Qayta qurish KPSS MK Bosh Kotibi M.S.Gorbachyov va KPSS MKning 1985 yil aprel plenumi bilan bevosita bog'liqdir. Ushbu jarayon avvalo jamiyatning ijtimoiy siyosiy, iqtisodiy, madaniy sohalarida to'planib qolgan inqirozli holatlarini tahlil etishdan boshlandi. Natijada mahsulot ishlab chiqarish uchun ikki barovar ko'p tabiiy resurslar, energiya, inson mehnati sarf etilishi, temir, po'lat, stanoklar ishlab chiqarish bo'yicha dunyoda birinchi o'rinni egallashiga qaraamasdan mamlakatda raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishning yo'lga qo'yilganligi qayd etildi. Biroq qayta qurish «konsepsiyasi» avval boshdanoq noilmiy bo'lib, u mag'lubiyatga mahkum edi. Qayta qurish borasidagi dastlabki tajribalarning ko'rsatishicha mamlakat siyosiy rahbariyati birinchi kundanoq qayta qurish mafkurasini anglab yetishda nihoyatda soddalashgan nuqtai nazar bilan yondashdi. Qayta qurish «konsepsiyasi» qardosh ittifoqdosh respublikalarning hayotiy manfaatlari va muammolarini chuqur ilmiy tahlil qilishga, ularni bilishga asoslanmagan edi. O'sha davrda sovet sotsialistik tuzumi iqtisodiy, siyosiy jihatdan ulkan imkoniyatlarga ega deb hisoblandi, tarixiy istiqbol sotsializm tomonida deb qaraldi.

80-yillarning o'rtalarida boshlangan qayta qurish siyosati 2 bosqichda amalga oshirishi zarur edi. Birinchi bosqich 1985-1987 yillarni o'z ichiga olib, bu bosqich ma'muriy tashkiliy tadbirlarning an'anaviy usullarda olib borish bilan izohlanadi. Bu bosqichda fan texnika taraqqiyotiga katta e'tibor beriladi, iqtisodiyotning rivojlanishi uchun ma'lum tadbirlar ishlab chiqiladi. Ammo bunday jarayonni ijtimoiy munosabatlarni takomillashtirmasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Natijada 1986 yildan boshlab mamlakat iqtisodiy ahvoli battar yomonlashdi. 1987 yil yanvardan ishlab chiqarish sur'atlari keskin pasaydi, iqtisodiyotda inqirozli holat yuzaga keldi. Qayta qurishning birinchi bosqichi shu tarzda mag'lub bo'ldi.

Qayta qurishning 2-bosqichi 1987-1990 yillarni o'z ichiga olib endi jamiyatning barcha jabhalarini kompleks tarzida isloh qilishni kun tartibiga qo'ydi. Bunday vazifa sobiq siyosiy mafkura tomonidan 1987 yil yanvarida yanada aniqlashtirildi va uning asosiy maqsadi sovet jamiyatini to'liq demokratlashtirishdan iborat ekanligi ta'kidlandi.

Ammo mamlakatda tub demokratik o'zgarishlarni amalga oshirish, boshlangan islohotlarni oxiriga yetkazish mumkin bo'lmadi. Bu 2 sabab bilan izohlanadi. Birinchidan, qayta qurishning aniq, izchil, ilmiy jihatdan puxta ishlab chiqilgan dasturi yo'q edi. Ikkinchidan, partiya rahbarlari bundan manfaatdor emas edilar. Ma'lumki, qayta qurish «yuqoridan» boshlandi. Mazkur jarayonning boshlanishi paytida jamiyat a'zolari unga katta umid bog'ladilar. Ro'y berayotgan o'zgarishlar ayrim ijtimoiysiyosiy, iqtisodiy islohotlar ertangi kunga ishonch ruhini uyg'otdi. Lekin keyinchalik vaziyat o'zgardi, 80-yillarning 2-yarmidan boshlangan iqtisodiy inqiroz, ijtimoiy muammolarni hal etishdan o'quvsizlik demokratik jarayonlar va oshkoralikning yarim yo'lda qolib ketish – bularning barisi jamiyat a'zolarining qayta qurishga bo'lgan munosabatini o'zgartirdi. Qayta qurishning 3-yilida uning to'liq mag'lub bo'lishi aniq ko'zga tashlanib qoldi. Amaliy ishlar, foydali tadbirlar o'rniga siyosiy jabhadagi «musobaqalar»: siyosiy safsata, quruq vadalar kishilarda loqaydlik holatini yanada kuchaytirdi. Ijtimoiy faollik o'rnini sustkashlik, davlat va partiya siyosatiga ishonmaslik, befarqlik egalladi.

Qayta qurish oshkoralik, demokratiya va fikrlar xilma xilligining ma'lum ma'noda kuchayishiga imkon yaratdi. Natijada tom ma'noda oshkoralikka erishib bo'lmadi, demokratiya esa amalda navbatdagi «siyosiy o'yin»lar ko'rinishini oldi. 1985-1990 yillar xalq ta'limi tizimidagi ayrim siljishlar ma'muriy buyruqbozlik tizimining zo'r berib qilgan harakati bilan tavsiflanadi. Lekin bu davrda ta'lim va tarbiya sohasida ziddiyatli holatlar yanada keskinlashdi. Maktab o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimi moddiy jihatdan yetarli darajada ta'minladi. Sovet ta'lim tizimi jahon andozasidan ajralib qoldi, jahonning ilg'or tajribalaridan bahramand bo'lmadi. Ta'lim, tarbiya sohasida kadrlarni sifat jihatidan qayta ko'rib chiqolmadi mafkuraviy cheklashlar tobora kuchayib bordi. 80-yillarning o'rtalarida boshlangan xalq maorifidagi islohotlar mavjud muammolarni hal etmadi. Masalan xalq ta'limi sohasida belgilangan islohotlarni amalga oshirish maqsadida 1985-1990 yillarga mo'ljallab tuzilgan istiqbolli rejalar 3693 ming o'quvchiga mo'ljallangan yangi maktablar qurilishi ko'zda tutilgan edi, ammo mablag'ning yetishmasligini bahona qilgan markaz uni 920000 o'ringa tushirdi. Holbuki bu paytda respublika qishloqlaridagi mavjud maktablarning 20% haligacha moslashtirilmagan binolarda faoliyat ko'rsatayotgan edi. O'qituvchi kadrlar tayyorlashda salbiy xatolarga yo'l qo'yildi. 1985 yildan respublika maktablarida ishlayotgan o'qituvchilar soni 268,4 ming kishini tashkil qilgan bo'lsa, 1990 yilga kelib bu raqam 243,9 ming nafarga tushib qoldi. Buning sababi birinchidan aholi o'rtasida o'qituvchiga nisbatan

e'tiborsizlik bo'lsa, ikkinchidan o'qituvchilarni ijtimoiy himoyalashdagi yo'l qo'yilgan jiddiy xatolar bo'ldi.

O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy hayotida Uzkompartiyaning XVI plenumi (1984 yil 23 iyun) o'sha paytdagi rahbarlari o'rtasidagi no'noqlik, markaz oldida tiz cho'kib sajda qilishlari oqibatida «O'zbek ishi», «Paxta ishi» deb nomlangan ishlar o'ylab topildi. O'zbekistonning sobiq kompartiya rahbarlari laganbardorligi tufayli 1984 yildan respublikamizga mamlakatning turli mintaqalaridan «desanchilar» yog'ilib kela boshladilar. Gdlyan va Ivanov rahbarligidagi jazo otryadlari 1984-1989 yillarda turli bahonalar tufayli o'n minglab rahbarlarni ishdan oldilar, kadrlarni almashtirish siyosati oilaviy tus oldi. Birgina 1984-1987 yillarda Moskva, Leningrad va Rossiyaning boshqa shaharlaridan 400 dan ortiq kishi O'zbekistonning partiya, sovet, ma'muriy xo'jalik organlariga ishga yuborildi. Bu davrda ijtimoiy ma'naviy sohada milliylikning har bir ko'rinishi «internasionalizm» mohiyatiga yod ekanligini isbotlashga harakat qilindi. Bu narsa o'zbek tili, din, milliy urf-odat, an'ana, marosimlar ayniqsa Navro'z bayramiga munosabatda yaqqol ko'rindi. O'zbek xalqining asrlar davomida yashab kelgan milliy urf-odatlarini, dini ta'qirlandi, oyoq osti qilindi. Natijada xalq orasida, loqaydlik, milliy munosabatlar bobida noroziliklarning kuchayishiga sabab bo'ldi. 1989 yil may, iyun oylarida Farg'ona, Toshkent viloyatlarida va Andijon shahrida millatlararo mojarolar bo'lib o'tdi.

Sovet imperiyasining tanazzulga yuz tutishi Sobiq S S S R ga kiru v c h i re s p u b l i k a l a r rasman teng va suveren deb yuritilsa-da, amalda qaram edi. Ular o'z yerlari, suvlari, o'rm onlari va yer osti boyliklariga, k o 'p d a n -k o 'p korxonalariga o'zlari egalik qilolmas edilar. 80— yillarning oxirlari 90— yillarning boshlarida ko'pchilik respublikalar mavjud vaziyatni o'zgartirish talablarini ilgari sura boshladilar. O'zbekiston Respublikasining rahbari I.A.Karimov 1989— yil 20-sentabrda Moskvada bo'lib o'tgan K P S S M Q ning Plenumida so'zlagan nutqida respublikalar bilan S S S R o'rtasidagi vakolatlarni aniq-ravshan ajratib qo'yishni ko'zda tutadigan yangi federativ shartnom a ishlab chiqish zarurligi to'g'risida o'z fikrini bildirib: «Biz Ittifoq va respublikalarning vazifalarini, burchlarini va o'zaro majburiyatlarini aniq-ravshan belgilab qo'yish, respublikalar mustaqilligini har jihatdan mustahkamlash tarafdorim iz», - degan edi.

Biroq Markaziy hokimiyat respublikalarga erkinlik berish haqidagi talab-takliflarni e'tiborga olmadi, to'g'rirog'i ularga erkinlik berishni xohlamas edi. Markazning qaysarligi hamda respublikalar jam o'at chiligining ta'siri ostida markazdan ajraish harakati kuchayib bordi, 1990— yil bahorida B oltiqbo'yidagi

Latviya, Litva, Estoniya Respublikalari, keyinroq Gruziya va Ozarbayjon SSSR tarkibidan chiqqanligini e'lon qildilar. Markazda va joylarda: «SSSR Konstitutsiyasi va qonunlari ustunmi yoki respublika Konstitutsiyasi va qonunlari ustunmi?»- degan masalada bahs-munozaralar kuchaydi. Markazdagilar: «Kuchli markazlik uchun kuchli respublikalar», - desalar; joylarda: «Kuchli respublikalar-kuchli markaz», - der edilar.

Markaziy hokimiyat jamoatchilikning talabi ostida Ittifoq shartnomasini yangilash zarurligini e'tirof etishga majbur bo'ldi. SSSR Oliy Soveti mazkur masala bilan shug'ullanuvchi maxsus delegatsiya tuzdi va uning tarkibini tasdiqladi. 1990— yil iyulda Moskvada Markaz vakillari bilan respublikalar delegatsiyalari yangi shartnoma matnini tayyorlashga kirishdi. 1990— yil avgust oyida Ittifoqni yangilash dasturi ishlab chiqildi. Dasturda respublikalar o'z hududlaridagi butun milliy boylarlarga egalik qilish, foydalanish huquqiga ega ekanligi ta'kidlangan edi.

Ammo shartnomaga bunday yondashuv Markazdagilarga yoqmad. SSSR Oliy Soveti mazkur dasturni qabul qilmadi. SSSR Oliy Soveti respublikalarning istak va manfaatlarini batamom inkor etgan yangicha shartnoma loyihasini tuzib respublikalarga tarqatdi. Respublikalar, shu jumladan, O'zbekiston Markaz loyihasini qabul qilmadi. 1991— yil fevral-mart oylarida Ittifoq shartnomasi loyihasi ustida qayta ish olib borildi. Unda Boltiqbo'yi respublikalari, Gruziya, Armaniston, Moldova vakillari qatnashmadi, Ozarbayjon kuzatuvchi bo'lib qatnashdi. Ittifoq bilan respublikalar vakolatlarini farqlab qo'yishga harakat qilinadi. Nihoyat, Ittifoq va respublikalar vakolatlari belgilab berilgan shartnoma loyihasi masalada e'lon qilinadi.

Respublikalarda mazkur loyiha mas'uliyat qilinadi. O'zbekiston rahbariyati respublikalarga to'la mustaqillik berishni ko'zlamaydigan shartnoma loyihasini rad etdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Qo'mitasining 1991— yil 12-martda bo'lgan IV plenumida so'zlagan nutqida: «Ittifoq shartnomasini imzolash uchun eng qulay payt qo'ldan boy berib qo'yildi. Ikki yil muqaddam bu masalani ko'targan kishilarning ovozigacha hech kim quloq solmadi. Markaz 1922— yildagi shartnomaga mahkam yopishib olib, oqilona takliflarni qabul etmadi, ishni patsalgasoldi», - degan edi. Bu fikrning to'g'riligini hayot to'la isbotladi. SSSR Oliy Soveti Ittifoq shartnomasini o'zgartirish, SSSRni teng huquqli suveren respublikalar Federatsiyasi sifatida yangilash xususida xalqning fikrini bilish maqsadida 1991— yil 17-mart kuni Butunittifoq referendumini o'tkazishga qaror qildi. 1991— yil 20-fevralda O'zbekiston Oliy Kengashning Rayosati referendum o'tkazishni mas'ulladi va SSSR Oliy Soveti tom

onidan tayyorlangan bulletin bilan birga yana bitta qo'shimcha byulletenni ovozga qo'yishga qaror qildi.

Qo'shimcha bulletenga «Siz O'zbekistonning mustaqil, teng huquqli respublika sifatida yangilangan Ittifoq (Federatsiya) tarkibida qolishiga rozimisiz?»- degan savol qo'yildi. Ovoz berishda qatnashgan saylovchilarning 93 foizi bu savolga «Ha» deb javob berdilar. Demak, o'zbekistonliklar o'z mamlakatini mustaqil davlat sifatida federative ittifoqda bo'lishini, O'zbekistonning suveren respublika sifatida rivojlanishini yoqlab ovoz bergan edilar. 1991— yil aprelda Kiyevda Ukraina, Rossiya, Belarus, O'zbekiston, Qozog'iston Respublikalari rahbarlarining uchrashuvi bo'ldi. Uchrashuvda mustaqil respublikalar manfaatlariga mos keladigan Ittifoq shartnomasini tuzishga yondashish yo'llari ishlab chiqildi va tegishli bayonot imzolandi. Bu hujjatni Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston Respublikalari ham imzolashga rozilik bildirdi. Markaziy ovoz berishga majbur bo'ldi. 1991— yil aprelda Novo-Ogoryovoda SSSR Prezidenti M.S.Gorbachyovning 9 respublika rahbarlari bilan uchrashuvi bo'ldi.

Ishtirokchilarning tomonidan «Mamlakatdagi vaziyatni barqarorlashtirish va tanglikni bartaraf etishga doir kechiktirib bo'lmaydigan choralar to'g'risida» qo'shma Bayonot imzolandi. Bu hujjat «9+1» (9 respublika + Markaz) degan nomni oldi. Uning mazmuni markazning ovoz berganini, Kiyevda bildirilgan fikr-mulohazalarga rozi bo'lganini ko'rsatadi.

1991— yil 3-iyunda Novo-Ogoryovoda SSSR Oliy Soveti vakillari bilan Respublika rahbarlari o'rtasida uchrashuv bo'ldi. Uchrashuvda Mustaqil davlatlar ittifoqi (MDI) tuzish masalasi muhokama qilindi. Mulk, til va yangi shartnomani tasdiqlash tartibi to'g'risida keskin munozara bo'ldi. Uchrashuvda ishtirokchilarning fikr-mulohazalari asosan inobatga olingan «Mustaqil davlatlar ittifoqi to'g'risida shartnoma» loyihasi ishlab chiqildi. Loyiha barcha Respublikalar Oliy Sovetlariga muhokama uchun jo'natildi. Mazkur shartnoma loyihasi O'zbekiston Oliy Sovetida 1991 — yil 14-iyunda muhokama qilingan. Kengash Federatsiya tamoyillari asosida Mustaqil Davlatlar Ittifoqini tuzish tarafdori ekanligini bildirdi. Shu bilan birga, respublikalar vakolatlarini yanada kengaytirishga doir takliflarni ilgari surdi.

Ikkinchi jahon urushi yillarida mustabid tuzum tomonidan deportatsiya qilingan bir qator xalqlar qatorida mesxetli turklari ham bo'lib, ular asosan aholi zich yashaydigan Farg'ona viloyatiga, bir qismi esa Andijon, Namangan va Toshkent viloyatlariga joylashtirilgan edi. Buning oqibatida ijtimoiy-iqtisodiy va millatlararo munosabatlarda qo'shimcha muammolarni keltirib chiqardi. Bunga sovet davlati o'z

vaqtida e'tibor bermadi. O'sha davrdagi respublikaning siyosiy rahbariyati (R.Nishonov) o'z vaqtida unga to'g'ri baho berolmadi. Natijada Farg'ona viloyatining turli shaharlarida yoshlarning oilaviy chiqishlari, millatlararo to'qnashuvlar chiqishiga sabab bo'ldi. Respublika matbuotida bu haqda to'g'ri ma'lumotlar berilmasdan go'yoki bu mojarolarga «mahalliy aholi aybdor» deb noxolis baho berildi. 11 iyunda Toshkent shahrida ishlayotgan va o'qiyotgan Farg'onalik yoshlardan 100 ga yaqini «Qizil maydonda» namoyish uyushtirib, Farg'ona voqealari haqida «noto'g'ri ma'lumot berishlariga qarshi fikr bildirdilar va boshqa bir qator talablar qo'ydilar».

1989 yil 8 iyunda Qo'qonda tinch namoyishlar harbiy qismlar tomonidan o'qqa topildi, natijada ellikdan ziyod kishi halok bo'ldi, 200 dan ortig'i yarador qilindi. Umuman 3-12 iyun kunlari Farg'ona viloyatidagi bo'lgan millatlararo to'qnashuvlar va ularni harbiylar tomonidan o'qqa tutishi oqibatida 103 kishi halok bo'lgan, 1009 kishi jarohatlangan va 650 xonadonga o't qo'yib vayron qilingan. Farg'ona voqealaridan keyin O'zbekiston KPMQning 1-kotibi lavozimiga saylangan I.A.Karimov boshliq siyosiy rahbariyat bu masalada prinsipial mavqeini egalladi. O'zbekistondagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvolni o'rganib unga to'g'ri baho berar ekan, I.A.Karimov matbuot komissiyasida: «O'zbekiston yana bir «Farg'ona»ga chidab tura olmaydi», degan edi. Bu aslida yangi rahbarning respublikadagi ahvolni tubdan o'zgartirishga azmu qaror qilganligidan dalolat edi.

Davlat tili haqidagi qonun qabul qilngandan so'ng milliy o'zlikni anglash, milliy davlatchilikni tiklash yo'lini respublikada yana bir tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan muhim siyosiy qadam qo'yildi. 1990 yil 24 martda XII-chaqiriq O'zbekiston SSR Oliy Soveti birinchi sessiyasi o'sha paytda respublika kompartiyasi markaziy komitetining 1- kotibi bo'lgan I.A.Karimovning O'zbekiston SSRning Prezidenti etib saylandi. Shu tariqa, O'zbekiston – SSSR respublikalari ichida birinchi bo'lib o'zining milliy huquqiy va demokratik davlatiga mustahkam zamin yaratdi.

O'zbekistonda prezidentlik boshqaruvining joriy qilinishini bir qancha omillar, eng avvalo, SSSRda 1990 yil boshlariga kelib mustabid davlat siyosiy inqirozining kuchayganligi taqozo etdi. Shuningdek, bu inqiroz iqtisodiyotda va ijtimoiy-siyosiy sohada qilingan va markazning ittifoqchi respublikalarida yangilashga qaratilgan islohotlarni barbod bo'lishi bilan ham namoyon bo'ldi. 1990 yil oxirlariga kelib SSSR tarkibidan Litva, Latviya, Estoniya, Gruziya, Azarbayjonning chiqib ketishi SSSRning davlat butunligiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. O'zbekiston xalqi oshkoralik va demokratiyalashdan, milliy va madaniy qadriyatlarni tiklashdan, o'z haq-huquqlarini, o'z taqdirini o'zi belgilash va iqtisodiy hamda siyosiy jihatdan

tuzilmalariga qaramlikdan xalos bo'lish huquqlarini amalga oshirishdan tobora ko'proq manfaatdor ekanliklarini ochiq namoyon qila boshladilar. O'zbekistonning mustaqilligi yo'lidagi yana bir muhim qadam O'zbekiston SSR Oliy Kengashining XII-chaqiriq 2-sessiyasida (1990 y 20 iyun) qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi «Mustaqillik Deklaratsiyasi»dir. Unda o'zbek xalqining asrlar davomida qo'lga kiritgan davlat qurilishi va madaniy taraqqiyot borasidagi boy tarixiy tajribasi va an'analari hisobga olindi. Deklaratsiya 12-moddadan iborat bo'lib, uning 1-moddasida «O'zbekiston SSRning demokratik davlat mustaqilligi respublikaning o'z hududida barcha tarkibiy qismlarni belgilashda tashqi munosabatlardagi tanho hokimligidir», deb yozib qo'yilgan. «Mustaqillik Deklaratsiyasi» xalqimiz tomonidan zo'r mamnuniyat bilan kutib oldi. Shu kundan boshlab respublikada O'zbekistonning iqtisodiy va siyosiy hayotiga doir masalalar mustaqil tarzda hal qilinadigan bo'ldi. Bunga misol tariqasida, 1991 yil 22 iyul O'zbekiston SSR Oliy Kengashi Prezidiumi qarorida Prezident huzuridagi Vazirlar mahkamasiga ittifoqqa bo'ysunuvchi korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning O'zbekiston SSR huquqiy tobeligiga o'tishi tarkibini belgilash vazifasi topshirildi. O'sha vaqtda Markaz rahbarlari respublikalar ittifoqini qanchalik saqlab qolishga urinmasinlar buning iloji yo'q edi. Chunki endi eskicha tartib bilan mamlakatni idora etib bo'lmas, o'z navbatida ittifoqdosh respublikalarni mustaqillikka bo'lgan intilishi tobora kuchayib borardi. Ta'kidlash lozimki, mazkur hujjat O'zbekiston qonunlarining Ittifoq qonunlaridan ustivorligini ta'minladi. Shu bilan birga, «Mustaqillik Deklaratsiyasi» O'zbekistonning 1991 yil 31 avgustga qadar mavjud bo'lgan boshqaruv, huquqiy faoliyatini ta'minladi. 1991 yil 11 yanvarida mamlakat Prezidenti qishloq aholisiga bevosita amaliy yordam berish uchun navbatdagi Farmonga imzo chekdi. Mazkur Farmon 1989 yilda boshlangan haqiqiy yangilanishlarning mantiqiy davomi edi. Prezident imzolangan hujjatda 1991 yilda paxta ekin maydoni qisqartirilishini nazarda tutib, tomorqa maydonlariga 108,5 ming gektar yer ajratish ko'rsatilgan. 1991 yil 14 fevralda O'zbekiston Oliy Kengashining navbatdan tashqari to'rtinchi sessiyasi bo'lib o'tdi. Sessiyada mamlakat Prezidenti I.A.Karimov nutq so'zladi. Mazkur nutq matbuotda murakkab vaziyatda oqilona siyosat yuritaylik», degan sarlavhada chop etildi. Ushbu nutqida O'zbekiston rahbari Ittifoq shartnomasiga o'z munosabatini bildirib, O'zbekistonning bu shartnomaga kirmasligini qayd etib o'tdi. 1991 yil Nasro'z bayrami arafasida Prezident avf etish to'g'risidagi Farmonga imzo chekdi. Ushbu Farmon ham xalq tomonidan zo'r quvonch bilan kutib olindi. Qolaversa, amnistiyani o'sha davrda faqat ittifoq Prezidenti e'lon qilardi. 1991 yil

19 avgustga kelib, butun jahonni hayajonga solgan Moskvada davlat to'ntarishiga urinish bo'ldi.

To'ntarish tarafdorlarining asl maqsadlari ittifoqda yashovchi barcha xalqlarning mustaqillikka erishuviga yo'l qo'ymaslik hamda mamlakatdagi parokandalikdan foydalanib qolish edi. Lekin O'zbekiston rahbariyati mavjud ijtimoiy-siyosiy vaziyatni saqlash, respublika hududida favqulodda holat joriy etilishiga, Konstitusiyaga qarshi davlat to'ntarishini qo'llab-quvvatlash yo'lidagi ig'vokorona harakatlarga uchmaslik uchun o'zlarining butun imkoniyatlaridan foydalandilar. O'sha vaqtda O'zbekiston Prezidenti Hindiston safarida edi. Safardan qaytib 19 avgust kuni kechqurun Toshkent shahri faollari bilan uchrashib, qat'iy tarzda O'zbekiston nuqtai nazarini ma'lum qildi. Respublika rahbariyati: «Markazdan, kim bo'lishidan qat'i nazar, qonunga xilof ko'rsatmalarni bajarish mumkin emas», deb hisobladi. 20 avgustda O'zbekiston Prezidenti huzuridagi Vazirlar Mahkamasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri rahbarlari ishtirokida qo'shma majlisi bo'ldi. Unda O'zbekistonning mustaqillikka erishish yo'li o'zgarmasligi haqida Bayonot qabul qilindi. Prezident I.A.Karimov respublika aholisiga murojaat bilan chiqdi va O'zbekistonning o'z mustaqilligiga erishish yo'li qat'iy ekanligini ta'kidladi. O'zbekiston Prezidentining Farmoni bilan Favqulodda holat davlat komitetining g'ayrikonstitutsiyaviy, huququ qarshi qarorlari va boshqa ko'rsatmalari noqonuniy, deb e'lon qilindi. Shunday murakkab sharoitda, ya'ni markaz va respublikalar o'rtasidagi munosabatlar tobora taranglashib, Markaz boshqaruv qobiliyatini yo'qotgan, har bir respublika o'z holiga tashlab qo'yilgan bir sharoitda tarixiy vaziyatni to'g'ri baholagan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov Oliy Kengash, sessiyasini chaqirish va unda O'zbekiston Mustaqilligi haqida Qonun qabul qilishni talab qildi. Chunki har bir milliy respublikaning chinakam teng huquqligi va mustaqilligi ta'minlangandagina tanazzuldan chiqish mumkin edi. Ayni shu maqsadlarni ko'zlab, jumhuriyat Oliy Kengashining XII chaqiriq navbatdan tashqari sessiyasi 1991 yil 31 avgustda o'z ishini boshladi. O'zbekistonning Mustaqil Davlat, deb e'lon qilinishida mazkur sessiya katta tarixiy ahamiyatga ega bo'ldi.

Bularning barchasi oxir-oqibatda mustabid Sovet davlatini tag-tomiri bilan yemiradigan ichki ziddiyatlarga aylandiki, bu illatlar tuzum inqirozini muqarrar qilib qo'ydi. Sovet imperiyasi inqirozining asosiy sabablari nimalardan iborat edi?

Birinchidan, «ittifoq»ning inqirozga uchrashiga shu narsa sabab bo'ldiki, u avvalboshdanoq ixtiyoriy asosda emas, balki zo'ravonlik, tazyiq o'tkazish yo'li bilan «ittifoq»qa kirgan xalqlarning xohish-irodasiga zid ravishda tashkil etilgan edi.

Haqiqatdan ham, o'z mohiyatiga ko'ra bu qat'iy markazlashtirish tamoyillari asosida qurilgan va har qanday demokratik normalarni rad etuvchi davlat edi.

Ikkinchidan, sovet imperiyasi aslida chor samoderjaviyasining «merosxo'ri» sifatida mustamlakachilik siyosatini davom ettirdi, u butun-butun xalqlarning milliy manfaatlarini poymol qildi, butun «ittifoq» hududida bu xalqlarga yot bo'lgan sovetlar shaklidagi davlat hokimiyati tizimini tashkil etdi. Sovet davlatida rahbarlik vazifasi geografik, siyosiy, iqtisodiy va etnik jihatlardan ittifoq markazi qo'lida mustahkamlandi, ular aslida, ramziy jihatdan olganda, qandaydir, «markaz»ga uyushgan edi. Shunga binoan, Markaz bilan etnik chekka joylar (shu jumladan, O'zbekiston) o'rtasidagi munosabatlar asosan imperiyacha munosabatlar, ya'ni adolatsiz va Markazga mutloq bo'ysungan holda bo'lib keldi.

Uchinchidan, SSSR jahonga hukmron bo'lishga, rivojlangan kapitalistik mamlakatlardan ustunlikka da'vo qilgan edi, lekin u zamon sinoviga bardosh berolmadi. Bozor iqtisodiyotiga ega bo'lgan va taraqqiyotning demokratik yo'lini tanlagan mamlakatlar ustun bo'lib chiqdi. Jahon xalqlari siyosiy va iqtisodiy rivojlanishning sovet andozasi istiqbolsiz ekanligini tushunib yetdilar. Bu ham inqirozga uchrashishning muhim sabablaridan biri bo'ldi.

To'rtinchidan, «Ittifoq» inqirozga uchrashishning asosiy sabablaridan yana biri shu bo'ldiki, mustamlakachilik ahvoliga va turli-tuman kommunistik «eksperiment»larga duchor qilinishiga qaramasdan, o'zbek xalqi o'zining milliy g'ururini kelajakka, ozodlikka bo'lgan ishonchini yo'qotmadi, mustaqillik poydevorini qiyinchilik va katta yo'qotishlar bilan bo'lsa-da, qadamba-qadam qo'yib bordi. Buyuk avlodlardan meros bo'lib qolgan ma'naviy yetukligi, sabr toqati, Vatanga muhabbati, mehnatsevarligi va bunyodkorligi xalqni mustabid tuzumning dahshatli qatag'onlaridan omon saqladi, tobe bo'lib yashashni istamasligini ochiq namoyish qildi.

O'zbekiston xalqi azaldan o'z fikri-zikri bilan yashagan. O'zining qariyb 3000 yillik davlatchilik tarixida qisqa vaqtgina mustaqil yashagan. Ayniqsa keyingi oq va qizil saltanatning deyarlik 130 yil davom etgan hukumronligi o'z tarixiy davlatchiligiga ega bo'lgan Turkistonni mustamlaka va qaramga aylantirgandi. Bu zulmatga qarshi goh oshkora, goh pinhona kurashib keldi.

O'zbekistonning Mustaqillik sari qo'yilgan dastlabki qadamlari 1989 yil 23 iyunda Islom Abdug'aniyevich Karimovdek jasoratli inson davlat tepasiga kelganidan keyin boshlandi. Uning tashabbusi bilan O'zbekiston hukumati tomonidan 1989 yil 15 avgustda «Kolxozchilar, sovxoz ishchilari, fuqarolar, shaxsiy tomorqa xo'jaliklari va individual uy-joy qurilishini yanada rivojlantirish

to'g'risida» maxsus qaror qabul qilindi. Garchi bu g'oya Ittifoq rahbarlariga yoqmagani bo'lsa ham, I.A.Karimov o'z fikridan qaytmay, uni sobitqadamlik bilan amalga oshira bordi. Natijada o'sha yilning 4 oyida aholiga qo'shimcha 90,7 ming gektar yer tomorqa sifatida berildi.

1989 yil 21 oktyabrda O'zbekiston Oliy Kengashining XI sessiyasi O'zbekistonning davlat tili haqidagi Qonunni qabul qildi. Ushbu qonunning qabul qilinishi madaniy-ma'naviy va siyosiy hayotida ro'y bergan g'oyat muhim voqea bo'ldi.

O'zbekiston SSR Oliy Kengashining 1990 yil 24-martda bo'lib o'tgan sessiyasida boshqaruv tizimini tubdan isloh qilish, prezidentlik lavozimini joriy etish to'g'risida qaror qabul qilindi va O'zbekistonda ittifoqdosh respublikalar orasida birinchi bo'lib prezidentlik lavozimi joriy etildi.

O'zbekistonning mustaqilligi yo'lidagi yana bir muhim qadam O'zbekiston Oliy Kengashining XII chaqiriq ikkinchi sessiyasida (1990 y. 20 iyun) qabul qilingan «O'zbekiston Respublikasi Mustaqillik Deklaratsiyasi»dir. Ushbu Deklaratsiyani qabul qilishda Respublika Oliy Soveti deputatlari jonbozlik ko'rsatdilar. «Mustaqillik Deklaratsiyasi»da har bir millat o'z taqdirini o'zi belgilashi, va bu holat Deklaratsiya qoidasi bilan kafolatlanishi ta'kidlandi. Unda o'zbek xalqining asrlar davomida qo'lga kiritgan davlat qurilishi va madaniy taraqqiyot borasidagi boy tarixiy tajribasi va an'analari hisobga olindi. Deklaratsiya 12 moddadan iborat bo'lib, uning 1-moddasida «O'zbekiston SSRning demokratik davlat mustaqilligi respublikaning o'z hududida barcha tarkibiy qismlarni belgilashda tashqi munosabatlardagi tanho hokimligidir» deb yozib qo'yilgan. Sessiya qabul qilgan bu «Mustaqillik Deklaratsiyasi» xalqimiz tomonidan katta mamnuniyat bilan kutib olindi.

Endi O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi e'lon qilinishi bilan bog'liq qonunlar tizimini yaratish zarur edi. O'zbekiston erishgan istiqlolni mustahkamlash uchun mamlakatda referendum o'tkazishga qaror qilindi. 1991 yil 18 noyabrda Oliy Kengash VIII sessiyasi O'zbekiston Respublikasi referendumini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qildi. Shunga muvofiq 29 dekabrda «Siz Oliy Kengash tomonidan O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat deb e'lon qilinishini ma'quullaysizmi?» mavzuida referendum o'tkazildi. Referendum yakuniga ko'ra unda qatnashgan aholining 98,2 foizi O'zbekiston mustaqilligini yoqlab ovoz berdi. O'zbekiston mustaqil respublika, deb e'lon qilinishi jahon jamoatchiligi tomonidan ham zo'r qoniqish bilan kutib olindi. Fikrimiz isboti sifatida Amerika Qo'shma Shtatlarining o'sha paytdagi Prezidenti Jorj Bushning I.Karimov nomiga yuborgan

telegrammasi hamda Shvesiya bosh vaziri K.Bilodtning telegrammalaridan ko'rish mumkin. 1991 yil 14 sentyabrda O'zbekiston Kompartiyasining favqulodda XXIII syezdida I.A.Karimov taklifi bilan O'zbekiston Kompartiyasi KPSS tarkibidan chiqqanligi e'lon qilindi. Partiyaning bundan buyon faoliyat ko'rsatmasligi e'tiborga olinib, ushbu partiya o'rnida Xalq Demokratik partiyasi tuzilganligi e'lon qilindi. O'zbekiston mustaqil davlat, deb e'lon qilingan kunning o'zidayoq mustaqil davlat ramzlarini joriy qilish yuzasidan amaliy choralar ko'rildi. O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'i to'g'risida, respublika gerbining nusxasi va davlat madhiyasining musiqiy bayoni haqida maxsus qaror qabul qilindi. Unda Konstitutsiya komissiyasining ekspert guruhiga davlat bayrog'ining variantlari ustida ishlashni davom ettirish, Oliy Kengashning tegishli qo'mitalariga Konstitutsiya komissiyasi ijodiy guruhi bilan hamkorlikda davlat bayrog'i, madhiyasi haqida qonun loyihalarini ishlab chiqib, navbatdagi sessiyaga taqdim etish vazifasi topshirildi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1991 yil 18 noyabrda bo'lib o'tgan VIII sessiyasida «O'zbekiston Respublikasining davlat bayrog'i to'g'risida» Qonunni qabul qildi.

Istiqlolning dastlabki bosqichida bosilib chiqqan «O'zbekistonning o'z istiqloq va taraqqiyot yo'li», «O'zbekiston – bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li» va boshqa bir qancha asarlari va nutqlarida bayon etilgan O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining birinchi navbatdagi vazifalari keyinchalik g'oyat muhim ahamiyat kasb etgan «O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida», «Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish vazifalari» va boshqa asarlarida o'z rivojini topdi.

Istiqlol sharoitida odil demokratik jamiyat qurish vazifalarining ortib borishi, xalqaro ekstremistik, diniy aqidaparastlik harakatlarning mustaqilligimizga tahdidini hisobga olib, Islom Karimov jamiyatshunos olimlar bilan uchrashuvida (aprel 2000 yil), gazeta va jurnallar muxbirlarining savollariga javoblarida (fevral 1998 yil, avgust 1998 yil, iyun 2000 yil) milliy istiqloq g'oyasi va mafkurasini ishlab chiqish va ularni aholi o'rtasida keng targ'ib qilish, ayniqsa, yoshlarimiz ongiga singdirish zarurati bu murakkab, lekin muhim ishlarning yo'llari va usullariga e'tiborni kuchaytirdi.

Vatanimiz tarixini o'rganish, uning yangi kelajak avlodni tarbiyalashdagi tutgan o'rni, ahamiyati masalalari I.A.Karimovning «Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q» (1998 yil avgust) nomli asarida keng bayon etib berildi. Yurtboshimiz haqqoniy millatning o'zligini anglashning poydevori, ma'naviy-mafkuraviy, g'oyaviy siyosiy ishlarimizning haqqoniy manbai ekanligini qayta-qayta taqqoslab ko'rsatadi.

Prezidentimiz har bir «siyosatchiman, arbobman degan odam, agar vijdoni bo'lsa, o'z xalqining tarixiy o'tmishini bilishi shart», degan vazifani qo'ydi.

O'tmish davrining murakkab vazifalari, qarama-qarshiliklari davlat rahbaridan boshqaruvning har xil usullarini, kerak bo'lsa, qattiqqo'llikni talab qiladi. Prezident Islom Karimov shunday vaziyatda xalq manfaatiga ma'qul keladigan har xil usullardan foydalanib, mamlakatni boshqarmoqda.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, milliy madaniyat 30 yillarda qattiq fojiaga uchradi. Inson xaq-huquqlarining poymol qilinishi kuchaydi. Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat, Shokir Sulaymon, Ziyo Said, Elbek, Batu, Qosim Sorokin kabi millatning yetuk ziyolilari qatag'on qilindi va xalqimiz ularning asarlarini o'kishdan uzoq vaqt maxrum bo'ldi. 40 — yillar oxirlarida fan va madaniyat VKP (b) MK ning 1946 yil Zvezda va Leningrad jurnallari haqidagi qarorlari qatag'onlar yangi to'lqinining g'oyaviy asosi bo'lib xizmat qildi.

Yozuvchi va shoirlarning asarlarida o'rta asr va inqilobgacha bo'lgan davrdagi xalq tarixini, madaniyatini badiiy tasvirlash — o'tmishni qumsash, ideallarshirish deb ayblandi va ularga millatchi degan tamg'alar yopishtirildi. Shu kabilarga Oybek, Abdulla Qahhor, Mirtemir, Shayxzoda va boshqa o'zbek yozuvchilari qoralandi. 1951 yilda Maqsud Shayxzoda. Shukrullo Yusupov, G'ulom Alimov va boshqa bir qator ijodkorlar antisovet millatchilik faoliyatida ayblanib qamoqqa olindilar va 25 yillik qamoq jazosiga hukm qilindilar. Shu yillari jamiyatshunos olimlardan bir guruhi, chunonchi, faylasuf V.Zohidov, iqtisodchi A.Aminovlar panturkizini tashviqot qilishda va burjua millatchilikda ayblanib ta'qib qilindi.

Qatag'on qilingan san'at, fan va madaniyat arboblari mustabid tuzum davrida haq-huquqsizlik qurboni bo'ldilar. 80 yillarning o'rtalariga kelib qatag'onlik to'lkiniga nafaqat ijod ahli, balki xo'jalik hodimlari va davlat arboblari ham tortildi.

O'zbekistonda qonunchilik va huquqiy tartiblarni tiklash, partiya davlat organlarini kadrlar bilan mustaxkamlash degan niqoblar bilan markazdan katta vakolatga ega bo'lgan ma'sul hodimlarning desant guruhlari kela boshladi.

Uydurma, to'qib chiqarilgan paxta ishi va o'zbeklar ishi deb ishlarga siyosiy tus berildi. Oqibatda go'yoki butun O'zbekiston jinoyatchilar makoniga aylanib qolgandek tasavvur uyg'otishga harakat qilindi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng paxta ishi qayta ko'rib chiqildi va minglab begunoh kishilar oqlandilar. O'z navbatida O'zbekistonning mohir, Sh.R.Rashidovning pok nomi tiklandi. Shuningdek, mehnatkash o'zbek xalqining yuzi yorug' ekanligi asoslandi.

REFERENCES

1. Sh.M.Mirziyoyev Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovidir.Toshkent O'zbekiston. 2017 yil.
2. Sh.M.Mirziyoyev Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O'zbekiston”, 2017. – 488 b. 3.
3. “XXI asr pedagogikasining dolzarb vazifalari”Xalq ta'limi”, 2007-yil
4. O 'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. -T.: “ O 'zbekiston” , 1999.
5. K arim ov I.A. O 'zbekiston: milliy istiqloq, iqtisod, siyosat, m afkura. T. 1. - T.: O 'zbekiston, 1996.
6. K arim ov I.A. V atan sajdagoh kabi m uqaddasdir. T.3. -T.: “O 'zb ek isto n ” ,
7. K aritnov I.A. Bunyodkorlik y o lid a n T.4. -T.: “O 'zbekiston” , 1996.
8. K arim ov I.A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. T.6. —T.: “O 'zbekiston”
9. Problems of the effective use of irrigated land in Bukhara region and ways to improve them SNBurxonov O Khamidov, D Sh Yavmutov E3S Web of Conferences 431 (01056), EDP Sciences
10. Development of " Green economy" in the sectors of the economy and its prospects SN Burxonov Academic research in educational sciences 3 (5), 1332-1337
11. <https://lex.uz/docs/-5297046#-5297465>